

PHÁP LUẬT VỚI VẤN ĐỀ THỰC HIỆN DÂN CHỦ Ở NÔNG THÔN VIỆT NAM HIỆN NAY

LÊ XUÂN HUY(*)

Trong bài viết này, tác giả đã luận chứng vai trò quan trọng của pháp luật với việc bảo đảm và thực hiện dân chủ ở nông thôn nước ta hiện nay, thể hiện ở chức năng hướng dẫn thực hiện dân chủ, điều chỉnh và bổ sung các giá trị mới, định hướng nhận thức về quyền và nghĩa vụ, đồng thời góp phần cải tạo tâm lý tiểu nông, các luật tục và thói quen lạc hậu cũng như đấu tranh khắc phục tệ quan liêu, gia trưởng của một bộ phận cán bộ ở cơ sở. Từ đó, bài viết khẳng định sự cần thiết phải hoàn thiện pháp luật và nâng cao ý thức pháp luật của cán bộ và nhân dân ở nông thôn nước ta.

Pháp luật, một hình thái ý thức xã hội, là căn cứ để đảm bảo tính công bằng của một xã hội nhất định, điều chỉnh hành vi, lối ứng xử của con người theo những quy tắc được áp dụng chung cho cả cộng đồng. Do vậy, có thể nói, pháp luật là cái có vai trò quan trọng trong mọi lĩnh vực hoạt động của đời sống xã hội nói chung, trong quá trình thực hiện dân chủ ở nông thôn nước ta hiện nay nói riêng. Bài viết này chỉ giới hạn ở việc phân tích vai trò của pháp luật đối với vấn đề thực hiện dân chủ ở nông thôn Việt Nam trong công cuộc đổi mới đất nước.

1. *Pháp luật là sự cụ thể hoá Hiến pháp; nó điều chỉnh, hướng dẫn việc thực hiện dân chủ ở nông thôn Việt Nam hiện nay.* Như đã biết, pháp luật ra đời cùng với nhà nước, nhằm thực hiện quyền lực công cộng của nhà nước; nó là sự phản ánh đời sống pháp luật của con người, là một trong những công cụ điều chỉnh các mối quan hệ xã hội của con người. Pháp luật vừa là đối tượng nhận thức, vừa là sản phẩm hoạt động sáng tạo của tư duy chính trị phản ánh, khái quát thực tiễn. Vậy, pháp luật ra đời và phát triển thông qua hoạt động sáng

tạo của ý thức con người. Pháp luật là sự thể hiện những nhận thức về các hiện tượng pháp lý tồn tại trong đời sống xã hội, từ đó đưa ra những lối ứng xử chung cho các chủ thể (cá nhân, cộng đồng người, tổ chức chính trị xã hội...). Với tính cách đó, pháp luật đóng vai trò quan trọng trong việc thực hiện và bảo đảm dân chủ – một hình thức tổ chức, thiết chế chính trị của xã hội dựa trên sự thừa nhận nhân dân là nguồn gốc của quyền lực, thừa nhận nguyên tắc bình đẳng và tự do. Dân chủ cũng được vận dụng vào tổ chức và hoạt động của những tổ chức và thiết chế chính trị nhất định(1). Dân chủ là kết quả của quá trình nhận thức, là tất yếu của tiến bộ xã hội; nó được đảm bảo một cách chắc chắn bằng hệ thống pháp luật tiến bộ. Dân chủ là một giá trị chung của nhân loại, là ước mơ từ ngàn xưa của loài người, là mục tiêu và phương châm hành động của các dân tộc. Còn pháp luật luôn là công cụ hữu hiệu nhất để điều chỉnh các quan hệ xã hội, đảm bảo cho quyền dân chủ của người dân

(*) Thạc sĩ triết học, Trường Chính trị tỉnh Hải Dương.

(1) Xem: *Từ điển bách khoa Việt Nam*. Nxb Văn hoá - Thông tin, Hà Nội, tr.635.

được thực hiện. Không thể có dân chủ chung chung, trừu tượng; dân chủ là cụ thể, là quyền lợi, trách nhiệm và nghĩa vụ của con người theo quy định của pháp luật. Chính vì vậy, quyền dân chủ, quyền lợi và nghĩa vụ của người dân cũng không thể chung chung, mà nó phải được thể chế hoá bằng pháp luật và được hiện thực hoá trong đời sống xã hội. Tất cả quá trình hiện thực hoá, dân chủ hoá được phản ánh sâu sắc qua ý thức xã hội, trong đó pháp luật có vị trí, vai trò quan trọng. Nó vừa là tiêu chí, vừa là “quan toà” để đảm bảo quyền dân chủ của nhân dân được thực hiện. Đối với người nông dân nước ta hiện nay, việc khơi dậy và phát huy quyền dân chủ của họ không chỉ thông qua đường lối, chủ trương, chính sách của Đảng và Nhà nước, mà còn nhất thiết và cần phải được cụ thể hoá bằng hệ thống pháp luật xã hội chủ nghĩa.

Bản chất, thái độ, tình cảm, đạo đức của người nông dân Việt Nam vốn dĩ thuần hậu, chất phác. Họ sinh sống ở nông thôn và luôn chịu ảnh hưởng của tâm lý tiểu nông, những lệ làng, luật tục...; chưa có thói quen giải quyết các mối quan hệ xã hội theo những quy phạm pháp luật. Do vậy, việc xây dựng ý thức pháp luật cho người dân nói chung và cho nông dân nói riêng để góp phần thực hiện quyền dân chủ của họ là một yêu cầu cần thiết, cấp bách. Nói cách khác, muốn thực hiện dân chủ ở nông thôn Việt Nam hiện nay thì không thể thiếu yếu tố pháp luật và giáo dục ý thức pháp luật cho người nông dân.

2. Pháp luật có vai trò quan trọng đối với việc điều chỉnh, bổ sung, hoàn thiện các giá trị mới trong quá trình thực hiện dân chủ hiện nay ở nông thôn nước ta. Muốn thực hiện và phát huy dân chủ ở cơ sở phải

xuất phát từ nhu cầu, đòi hỏi của thực tiễn đời sống xã hội. Nghĩa là, quá trình đó phải gắn liền với việc nâng cao dân trí, sự hiểu biết, ý thức tôn trọng và chấp hành pháp luật của nhân dân. Đảng ta đã nhấn mạnh rằng, điều quan trọng để phát huy dân chủ là phải xây dựng và hoàn thiện hệ thống pháp luật, tăng cường pháp chế xã hội chủ nghĩa, nâng cao dân trí, trình độ hiểu biết pháp luật của nhân dân.

Đời sống pháp luật, mặt bằng dân trí về pháp luật và về dân chủ của người nông dân Việt Nam vốn rất thấp kém. Dưới chế độ phong kiến, thực dân trước đây, người nông dân luôn bị mất tự do và không có quyền dân chủ. Sau Cách mạng Tháng Tám năm 1945, người dân nói chung và người nông dân Việt Nam nói riêng trở thành người làm chủ vận mệnh của đất nước và quyền dân chủ của họ được thể hiện trên tất cả các lĩnh vực chính trị, kinh tế, văn hoá xã hội, được tôn trọng và được pháp luật bảo vệ. Điều đó được khẳng định ngay trong bản Hiến pháp đầu tiên của nước ta ban hành năm 1946: “Tất cả công dân Việt Nam đều ngang quyền về mọi phương diện: chính trị, kinh tế, văn hoá”(2).

Việt Nam quá độ lên chủ nghĩa xã hội từ một nước nông nghiệp lạc hậu, trình độ kinh tế - xã hội còn thấp kém, không kinh qua giai đoạn phát triển tư bản chủ nghĩa. Bỏ qua việc xây dựng kiến trúc thượng tầng tư bản chủ nghĩa và nền dân chủ tư sản cũng có nghĩa là nhân dân ta chưa có tiền lệ thực hành pháp luật, sống và làm việc theo pháp luật và trong nền dân chủ, cho dù chỉ là pháp luật và dân chủ tư sản. Và do vậy, việc học tập kinh nghiệm, xây

(2) *Hiến pháp Việt Nam qua các thời kỳ*. Nxb TP Hồ Chí Minh, 2005, tr.15.

dụng, điều chỉnh pháp luật xã hội chủ nghĩa của chúng ta chắc chắn sẽ gặp nhiều khó khăn. Mặt khác, Nhà nước ta thực hiện quản lý xã hội bằng pháp luật xã hội chủ nghĩa; tuy nhiên, trên thực tế, trước đổi mới, hệ thống pháp luật của chúng ta còn có những quy phạm chưa phù hợp với thực tế, nhiều vấn đề về quyền và lợi ích của cá nhân bị xem nhẹ. Bên cạnh đó, do cơ chế quan liêu bao cấp kéo dài, không ít cán bộ công chức, nhất là ở cấp cơ sở, còn có thói quen giải quyết công việc một cách tùy tiện, chủ quan, kinh nghiệm thuần túy, duy ý chí và vi phạm dân chủ khá nghiêm trọng. Điều đó dẫn đến tình trạng quyền lợi và nghĩa vụ của người nông dân chưa được làm rõ, cơ sở pháp lý đảm bảo cho họ thực hiện quyền dân chủ, làm chủ trong cộng đồng, xã hội chưa thực sự được tôn trọng. Thêm nữa, bản thân người nông dân cũng có nhiều hạn chế trong việc hiểu và nắm vững pháp luật. Có lẽ vì thế mà các giá trị dân chủ chưa được thực hiện đầy đủ, có lúc, có nơi nảy sinh nhiều vấn đề phi lý cần được giải quyết. Nhận định về tình hình này, Đảng ta đã chỉ rõ: quyền làm chủ của nhân dân chưa được tôn trọng và phát huy đầy đủ trong đời sống xã hội. Không ít hiện tượng mất dân chủ, dân chủ hình thức, bệnh quan liêu, tư tưởng phong kiến, gia trưởng còn nặng. Đồng thời, cũng xuất hiện khuynh hướng dân chủ cực đoan, dân chủ không đi liền với kỷ cương và pháp luật, cơ chế và pháp luật bảo đảm thực sự dân chủ chưa được cụ thể hoá đầy đủ.

Chuyển sang thời kỳ đổi mới, Đảng ta chủ trương phát huy mạnh mẽ dân chủ ở cơ sở, mở rộng quyền dân chủ và tự chủ của mọi người dân cùng với giữ vững kỷ cương phép nước, nâng cao ý thức dân chủ và

thực hành dân chủ cũng như ý thức pháp luật và chấp hành pháp luật của người dân. Đại hội IX của Đảng nhấn mạnh: “Phát huy dân chủ đi đôi với giữ vững kỷ luật, kỷ cương, tăng cường pháp chế, quản lý xã hội bằng pháp luật, tuyên truyền, giáo dục toàn dân, nâng cao ý thức chấp hành pháp luật”(3). Như vậy, từ nhu cầu thực tế đời sống, Đảng và Nhà nước đã từng bước hoàn thiện hệ thống pháp luật xã hội chủ nghĩa, đồng thời tăng cường mở rộng, phát huy dân chủ ở cơ sở. Đây thực sự là những nhân tố quan trọng để khẳng định tính ưu việt của pháp luật và dân chủ xã hội chủ nghĩa ở nước ta.

Do yêu cầu của cơ chế thị trường, phát triển nền kinh tế hàng hoá nhiều thành phần có sự quản lý của Nhà nước theo định hướng xã hội chủ nghĩa và từ nhu cầu tự chủ trong sản xuất kinh doanh, các quyền và nghĩa vụ của người nông dân ở nông thôn cũng phải được pháp luật thừa nhận và công khai hoá. Nhà nước cần phải xây dựng, điều chỉnh, bổ sung hoàn chỉnh các quy phạm pháp luật hợp với thực tế đời sống pháp luật, đáp ứng nhu cầu phát triển xã hội từ cơ sở (xã, thị trấn). Chẳng hạn, việc khoán sản phẩm đến hộ gia đình theo tinh thần Nghị quyết 10 của Bộ Chính trị khoá VI là hoàn toàn đúng, hợp lòng dân, phát huy được tác dụng thúc đẩy sản xuất kinh tế nông nghiệp phát triển làm thay đổi bộ mặt nông thôn Việt Nam. Tuy nhiên, sau một thời gian triển khai thực hiện, ngoài yếu tố tích cực, về mặt xã hội cho thấy đã xuất hiện những vấn đề như

(3) Đảng Cộng sản Việt Nam. Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ IX. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2001, tr.135.

tranh chấp đất đai, quần chúng đòi hỏi phải công khai hoá các khoản thu chi, đóng góp của người dân ở nông thôn. Vấn đề “dân biết, dân bàn, dân làm, dân kiểm tra” ở nông thôn được đặt ra như một nhu cầu bức thiết. Điều này đòi hỏi các cấp uỷ đảng, chính quyền địa phương phải có sự nghiêm túc, khách quan, khoa học để xem xét, giải quyết những vụ việc gây mất ổn định xã hội do mâu thuẫn nội bộ, khiếu kiện kéo dài... như ở Thái Bình (1997-2000) và ở Hà Tây thời gian gần đây. Nắm bắt và đáp ứng kịp thời nguyện vọng, nhu cầu của nhân dân ở các làng quê, ngày 18-2-1998, Bộ Chính trị đã ra Chỉ thị số 30CT/TW về *xây dựng thực hiện quy chế dân chủ ở cơ sở*; Chính phủ có nghị định số 29/1998ND-CP ngày 11-5-1998 về ban hành *Quy chế thực hiện dân chủ ở cơ sở* nhằm thực hiện phương châm “dân biết, dân bàn, dân làm, dân kiểm tra”. Đến nay, Uỷ ban Thường vụ Quốc hội đã ban hành *Pháp lệnh thực hiện dân chủ ở xã, phường, thị trấn* (số 34/2007PL-UBTVQH khoá 11 ngày 20/4/2007). Có thể nói, sự ra đời Quy chế dân chủ ở cơ sở thể hiện nhu cầu dân chủ, ý thức dân chủ của nông dân đã được nâng lên rõ rệt và ý thức pháp luật cũng đã trở thành một yếu tố không thể thiếu trong đời sống xã hội của họ. Qua đó, có thể khẳng định rằng, ý thức pháp luật và pháp luật có vai trò rất quan trọng trong việc điều chỉnh, bổ sung, hoàn thiện các giá trị dân chủ mới mà quá trình thực hiện dân chủ ở nông thôn nước ta hiện nay đang đặt ra.

3. *Pháp luật có vai trò to lớn trong nhận thức về quyền và nghĩa vụ dân chủ của người nông dân ở nông thôn nước ta.* Toàn bộ hoạt động của chính quyền cơ sở (xã, thị trấn) ở nông thôn và mối quan hệ xã

hội của người nông dân trước thời kỳ đổi mới chủ yếu vận hành theo cơ chế quan liêu bao cấp, với lối giải quyết công việc hành chính mang tính chủ quan, ứng xử theo tình cảm thuần tuý, thậm chí theo lệ làng, luật tục cũ vốn có nhiều điểm đã trở nên lạc hậu, lỗi thời. Vì thế, phần lớn nông dân ít có điều kiện tiếp cận những quy định, văn bản, thông tin về pháp luật, nên họ ít hoặc không hiểu biết về pháp luật. Quyền lợi và nghĩa vụ về kinh tế của nông dân, về cơ bản, được thực hiện theo cơ chế chung là chủ nghĩa bình quân. Có thể nói, trước thời kỳ đổi mới, lợi ích cá nhân của nông dân đã bị cơ chế cũ kìm hãm; nhu cầu, lợi ích chính đáng của họ về quyền dân chủ chưa được đảm bảo và phát huy thực sự.

Trong thời kỳ đổi mới, Nhà nước ta dưới sự lãnh đạo của Đảng đã chú trọng quản lý xã hội bằng pháp luật; hệ thống pháp luật từng bước được xây dựng, hoàn thiện và vận hành theo cơ chế mới. Trong điều kiện đó, ý thức pháp luật của người nông dân dần dần thay đổi và được nâng lên rõ rệt. Cụ thể và trước hết là việc họ nhận thức rõ ràng hơn về quyền và nghĩa vụ của mình với tư cách một công dân. Nếu việc phân phối sản phẩm nông nghiệp trước đây do Ban chủ nhiệm Hợp tác xã lập kế hoạch và phân phối cho các xã viên thì nay người nông dân được quyền tự chủ, tự hạch toán trong sản xuất, kinh doanh theo khả năng và điều kiện gia đình mình. Trước đây, việc bình xét, thưởng phạt thông qua giờ tay, biểu quyết hoặc do cán bộ quản lý xem xét một cách rất chủ quan, thì hiện nay, trong cơ chế mới, những vấn đề như nhận khoán, đấu thầu, bỏ thầu, đánh giá chất lượng sản phẩm trong sản xuất, kinh doanh đã được thực hiện một cách dân chủ, công khai. Lúc

này, những nghĩa vụ mà người nông dân phải đóng góp được dựa trên cơ sở pháp lý, có văn bản quy định rõ ràng. Như vậy, do nhu cầu sản xuất, kinh tế phát triển, nhu cầu của đời sống xã hội đã thúc đẩy ý thức pháp luật của người nông dân từng bước được hình thành và phát triển. Qua đó cho thấy, không phải ý muốn chủ quan của ai đó có thể làm thay đổi được nhận thức và hành vi của quần chúng nhân dân nói chung, của nông dân nói riêng. Nhận thức và hành vi đó bao giờ, ở đâu cũng do đòi hỏi thực tế của đời sống xã hội, do sự phát triển sản xuất, kinh tế quyết định. Chính vì lẽ đó, vấn đề quyền và nghĩa vụ của người nông dân ở nông thôn cần được cụ thể hoá bằng pháp luật. Quy chế về thực hiện dân chủ ở cơ sở theo Nghị định 29/1998ND-CP do Chính phủ ban hành ngày 11-5-1998 đã đáp ứng nhu cầu dân chủ chính đáng của những người nông dân vốn lao động cần mẫn và ít được học tập về văn hoá, thiếu hiểu biết về pháp luật ở nông thôn nước ta hiện nay.

Quy chế dân chủ ở cơ sở ra đời phản ánh sự thực thi chủ trương, đường lối của Đảng về một trong những mục tiêu của cách mạng Việt Nam - đem lại và phát huy quyền làm chủ của nhân dân ở các cơ sở nói chung, cho quần chúng tại nông thôn nói riêng. Nó còn góp phần thực hiện phương châm "dân biết, dân bàn, dân làm, dân kiểm tra" và thể hiện một dấu hiệu bản chất của Nhà nước xã hội chủ nghĩa Việt Nam - Nhà nước của nhân dân, do nhân dân và vì nhân dân.

Quy chế dân chủ ở cơ sở và Pháp lệnh thực hiện dân chủ ở xã, phường, thị trấn là những văn bản quy phạm pháp luật, căn cứ pháp lý bảo đảm và hỗ trợ tích cực cho

người nông dân thực hiện quyền dân chủ của mình tại địa bàn mà họ sống và lao động sáng tạo. Đây là một kết quả của quá trình hình thành và phát triển ý thức dân chủ mới, khẳng định giá trị dân chủ xã hội chủ nghĩa được xây dựng trong tiến trình cách mạng Việt Nam. Điều đó cũng phản ánh ý thức pháp luật của người nông dân ở nông thôn nước ta hiện đã có bước tiến bộ cả trong nhận thức chính trị lẫn trong hoạt động thực tiễn.

4. Pháp luật góp phần cải tạo tâm lý tiểu nông, lệ làng, luật tục và thói quen lạc hậu ở nông thôn; đấu tranh khắc phục tệ quan liêu, gia trưởng, bệnh chủ quan, duy ý chí trong đội ngũ cán bộ ở cơ sở hiện nay. Người nông dân Việt Nam vốn sinh ra và trưởng thành trong điều kiện, môi trường nông thôn, nông nghiệp sản xuất nhỏ, lạc hậu. Cho nên, ý thức pháp luật của họ được hình thành chủ yếu bằng con đường giáo dục từ gia đình và nhà trường, còn vai trò giáo dục pháp luật từ cộng đồng xã hội có thể nói là hết sức đơn giản, phiến diện, kém hiệu quả.

Nhận thức của người nông dân về dân chủ, về quyền dân chủ còn hạn chế nhiều là do thói quen, tâm lý tiểu nông, sản xuất manh mún "tự cấp, tự túc" cùng với sự ràng buộc bởi lệ làng, luật tục phong kiến cũ kỹ, lạc hậu vẫn còn đang tồn tại ở địa phương chi phối nhận thức, hành vi của họ về quyền lợi và nghĩa vụ của mình. Không ít cán bộ cơ sở tại các làng, xã, do ảnh hưởng của tâm lý xã hội cũ, đã hành xử công việc theo lối nặng về tình cảm và theo thói quen thời bao cấp.

Phần nhiều cán bộ cấp cơ sở chưa có phương pháp ứng xử và giải quyết công việc theo Hiến pháp và pháp luật, họ còn

ngại họp hành, lười học tập, chưa tích cực nghiên cứu những thông tin mới trong chủ trương, chính sách của Đảng, văn bản pháp luật của Nhà nước. Những yếu tố tâm lý đó đã cản trở việc nâng cao hiểu biết về quyền dân chủ của người dân, cản trở quá trình thực hiện dân chủ ở nông thôn nước ta hiện nay.

Vì vậy, trong thời kỳ đổi mới, để góp phần phát triển kinh tế - xã hội nói riêng, phát triển đất nước nói chung, người nông dân không thể thụ động trông chờ, ỷ lại, mà phải tích cực nâng cao trình độ nhận thức, sự hiểu biết về khoa học, kỹ thuật, công nghệ, pháp luật... Hiện nay, người nông dân có điều kiện tiếp cận kiến thức pháp luật từ nhiều "kênh" khác nhau; nhờ vậy, trình độ, sự hiểu biết về các quy phạm pháp luật hiện hành, thái độ tôn trọng của họ đối với pháp luật đã được nâng lên một bước. Họ đã có những cách ứng xử phù hợp với pháp luật, có sự đánh giá và phản ứng đúng đắn đối với các hành vi vi phạm pháp luật.

Cho đến nay, nhìn chung, ý thức pháp luật của cán bộ cơ sở và của người nông dân ở nông thôn nước ta đã được nâng lên. Điều đó đã góp phần vào việc loại bỏ dần thói quen, tập quán lỗi thời về "phép vua" và "lệ làng", về thái độ xem thường pháp luật hoặc tâm lý, hành động né tránh pháp luật của không ít cán bộ và nhân dân; góp phần khắc phục thói gia trưởng phong kiến, tư tưởng chủ quan duy ý chí ở họ, thúc đẩy quá trình thực hiện và phát huy dân chủ ở nông thôn. Bởi lẽ, nói đến dân chủ là nói đến chủ trương, đường lối, hành động, làm việc theo Hiến pháp và pháp luật; khi ý thức pháp luật của cán bộ và nhân dân được nâng cao thì quá trình thực hiện dân chủ ở nông thôn cũng như ở các

địa bàn khác sẽ ngày càng được thực hiện hiệu quả hơn.

Trong xã hội có nhà nước pháp quyền thì pháp luật chi phối mọi suy nghĩ và hành động của con người; vì thế, tâm lý gia trưởng, tư tưởng chủ quan, duy ý chí bất chấp quy luật khách quan sẽ không còn đất để tồn tại. Những điều đó nói lên rằng, ý thức pháp luật và pháp luật có vai trò rất quan trọng trong tiến trình thực hiện mục tiêu xây dựng một xã hội "dân giàu, nước mạnh, xã hội công bằng, dân chủ, văn minh" mà Đảng và nhân dân ta đang thực hiện.

Tóm lại, với tính cách một hình thái ý thức xã hội, pháp luật có vai trò quan trọng trong việc điều chỉnh thái độ và hành vi của con người trong quá trình giải quyết các mối quan hệ xã hội và nhiệm vụ chính trị thực tiễn. Nó là một trong những yếu tố đảm bảo quyền dân chủ của nhân dân cả nước, trong đó có quần chúng lao động ở nông thôn nước ta. Nó góp phần điều chỉnh, bổ sung và hoàn thiện các giá trị dân chủ mới, trực tiếp tác động làm chuyển biến mạnh mẽ nhận thức và hành vi của người nông dân theo phương châm "sống, làm việc theo Hiến pháp và pháp luật", thực hiện dân chủ trong khuôn khổ pháp luật; đồng thời, góp phần tích cực trong việc cải tạo tâm lý tiểu nông, thói quen lạc hậu ở người nông dân, khắc phục tệ quan liêu, tư tưởng gia trưởng phong kiến, xa thực tế ở không ít cán bộ, đảng viên cơ sở, góp phần đấu tranh với những phân tử có tư tưởng lệch lạc, lợi dụng dân chủ để gây mất ổn định chính trị, xã hội ở nông thôn. Do vậy, việc nâng cao ý thức pháp luật cho cán bộ, đảng viên và nhân dân ở nông thôn hiện nay là rất quan trọng và cấp thiết. □